

IQTISODIY AXBOROT TIZIMLARINING IQTISODIYOTDA TUTGAN O'RNI

Ernazarov Alisher Ergashevich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti o'qituvchisi

alexchigatay1213@gmail.com

Sadikova Go'zal

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya: Iqtisodiy axborot tizimlari (EIS) zamonaviy iqtisodiyotda muhim rol o'ynaydi. Ular iqtisodiy qarorlarni qabul qilish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash, saqlash va uzatishni ta'minlaydi. Ushbu maqolada iqtisodiy axborot tizimlarining iqtisodiyotdagi o'rni haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: axborot tizimlari, axborot tizimlarining xususiyatlari, tasnifi, AT turlari, axborot tizimlarining qo'llanilishi.

INTRODUCTION

Axborot tizimi (AT)-bu inson va kompyuter o'rtasidagi axborotni qayta ishlash tizimi. Axborot tizimi - bu kompyuterlar, kompyuter tarmoqlari, dasturiy mahsulotlar, ma'lumotlar bazalari, odamlar, har xil turdagi apparat va dasturiy ta'minot, aloqa vositalari va boshqalar bo'lgan muhit. Axborot tizimining asosiy maqsadi axborotni saqlash, qayta ishlash va uzatishni tashkil etishdir.

Iqtisodiy axborot tizimlari (EIS) iqtisodiyotning ishlashi va rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ular iqtisodiy ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash, saqlash va uzatishni ta'minlaydi, hukumatlar, korxonalar, moliya institutlari va alohida investorlarga asoslangan qarorlar qabul qilish va iqtisodiy ko'rsatkichlarni yaxshilash uchun choralar ko'rish imkonini beradi.

Iqtisodiy axborot tizimlarining iqtisodiyotda qo'llanilishi:

1. Bozor va raqobat ma'lumotlarini ta'minlash: EIS joriy tendentsiyalar va bozor sharoitlari, raqobat va tovarlar va xizmatlar takliflari haqida ma'lumot beradi. Bu korxonalariga bozor strategiyalari va yangi mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqish bo'yicha qaror qabul qilish imkonini beradi.

2. Rejalashtirish va prognozlash: EIS iqtisodiy faoliyatni rejalashtirish va prognozlash vositalarini taqdim etadi. Ular statistik modellar va prognozlardan kelajakdagi tendentsiyalarni, bozor dinamikasini va iqtisodiyotdagi o'zgarishlarni baholash uchun foydalanishlari mumkin, bu esa kompaniyalarga yanada samarali biznes rejalar va strategiyalarni ishlab chiqishda yordam beradi.

3. Moliyaviy menejment: EIS buxgalteriya tizimlari, korxonaning moliyaviy faoliyatini hisobga olish va hisobot berish tizimlari kabi moliyaviy boshqaruv vositalarini taqdim etadi. Ular korxonalariga foyda va zarar, aylanma mablag'lar, soliqni rejalashtirish va investitsiya loyihalari kabi moliyaviy ko'rsatkichlarini kuzatish va nazorat qilishda yordam beradi.

4. Inventarizatsiya va ta'minotni boshqarish: EIS korxonalarini inventarizatsiya va ta'minotni boshqarish uchun ishlatiladi. Ular inventarizatsiya darajasini optimallashtirish, ta'minot samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va materiallar va butlovchi qismlarni etkazib berishning uzluksizligini ta'minlashga yordam beradi.

5. Tahlil va qarorlar qabul qilish: EISlar statistik usullar, modellashtirish va hisobot shablonlari kabi ma'lumotlarni baholash va tahlil qilish uchun analitik vositalarni taqdim etadi. Ular korxonalariga faktik ma'lumotlar va tahliliy tushunchalar asosida ongli qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

6. Biznes jarayonlarini avtomatlashtirish: EIS savdo, sotib olish, ishlab chiqarish va buxgalteriya hisobini boshqarish kabi ko'plab biznes jarayonlarini avtomatlashtiradi. Ular ushbu jarayonlarning samaradorligini tezlashtirish va yaxshilash, xarajatlarni kamaytirish va ma'lumotlarning aniqligi va ishonchliligini oshirishga yordam beradi.

AT odamlarni o'z vaqtida to'g'ri ma'lumot bilan ta'minlash uchun mo'ljallangan, ya'ni ma'lum bir mavzu doirasida muayyan axborot ehtiyojlarini qondirish uchun, axborot tizimlarining faoliyati natijasi esa axborot mahsulotlari - hujjatlar, ma'lumotlardir, massivlar, ma'lumotlar bazalari va axborot xizmatlaridir.

Iqtisodiy axborot tizimlarining xususiyatlari:

- ular dinamik, doimo rivojlanib boruvchi va tahlil qilish mumkin.
- ularni loyihalashda ular uchun umumiy boshqaruv maqsadi mavjud bo'lganda, ularning tashqi muhit bilan o'zaro ta'siri uchun juda ko'p shartlar mavjudligi va hisobga olinishini nazarda tutuvchi tizim chiqindilari printsipi qo'llaniladi.

- boshqaruv funksiyalarini amalga oshirish jarayonida foydalanuvchilar va texnik vositalar o'rtasida doimiy o'zaro aloqa mavjud.

Bugungi kundagi zamonaviy axborot tizimi tushunchasi axborotga ishlov berishning asosiy texnik vositasi sifatida shaxsiy kompyuterlardan foydalanishni nazarda tutadi.

Boshqaruv darajalari bo'yicha axborot tizimlarining tasnifi

operativ (operativ) darajadagi axborot tizimlari - buxgalteriya hisobi, bank depozitlari, buyurtmalarni qayta ishlash, chiptalarni rasmiylashtirish, ish haqi to'lash;

mutaxassislar uchun axborot tizimi - ofisni avtomatlashtirish, bilimlarni qayta ishlash (shu jumladan ekspert tizimlari);

taktik darajadagi axborot tizimlari (o'rta boshqaruv) - monitoring, boshqaruv, nazorat, qaror qabul qilish;

strategik axborot tizimlari - maqsadlarni shakllantirish, strategik rejalashtirish.

Har qanday maxsus axborot tizimi operatsiyalarni boshqaruvni va qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Axborot tizimi-bu tashkilot foydalanadigan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, shuningdek biznes jarayonlarni qo'llab-quvvatlashda odamlarning ushbu texnologiya bilan o'zaro munosabatidir.

Boshqaruvning turli darajalaridagi iqtisodiy axborot tizimlarida axborotni qayta ishlash xususiyatiga qarab, axborot tizimlarining quyidagi turlarini ajratish mumkin:

Elektron ma'lumotlarni qayta ishlash (EDP) - ma'lumotlarni qayta ishlash tizimlari;

Management Information System (MIS) - boshqaruv axborot tizimi;

Decision Support System (DSS) - qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlash tizimi

Axborot tizimlarining qo'llanilish sohalari turli tumandir. Shuningdek har bir tizimga xos bo'lgan xususiyatlar va o'ziga xosliklar ham turli tumandir. Muayyan axborot tizimining xususiyatlari majmuyini belgilovchi ko'plab omillar orasidan uchta omilni ajratib ko'rsatish mumkin, bular : tizimning texnik darajasi , ishlov berilayotgan axborot xarakteri , axborotning ishlatish maqsadlari , yani ushbu tizim hal qilishda yordam berishi mo'ljallangan vazifalar doirasi.

Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish korxonalar, tarmoq, mintaq va mamlakat darajasida qarorlar qabul qilishni qo'llab-quvvatlash uchun axborot tizimlaridan intensiv foydalanishni o'z ichiga oladi. Axborot xizmatlarini ko'rsatishni kengaytirish, ishlab chiqaruvchilarni o'z vaqtida, ishonchli va

to'liq axborot bilan ta'minlash uchun shart-sharoit yaratish uchun ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ishlab chiqish va ishlab chiqarishga joriy etishga alohida e'tibor qaratish lozim. Axborot texnologiyalari (IT) - ob'ekt, jarayon yoki hodisa (axborot mahsuloti) holati to'g'risida yangi sifatli ma'lumotlarni olish uchun ma'lumotlarni (birlamchi ma'lumotlarni) yig'ish, qayta ishlash va uzatish vositalari va usullari to'plami.

Axborot tizimlari inson faoliyatining ko'p turlarini osonlashtirgani sababli, ular jamiyatga chuqur ta'sir ko'rsatdi. Ushbu tizimlar kundalik faoliyat sur'atini tezlashtirdi, odamlarga yangi va ko'pincha foydali munosabatlarni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash imkonini berdi, tashkilotlarning tuzilishi va tarkibiga ta'sir ko'rsatdi va turini o'zgartirdi.

Axborot tizimlaridan foydalanish yangi tashkiliy tuzilmalarni yaratish imkonini berdi. Xususan, jismoniy ofislarga va standart tashkiliy sxemalarga tayanmaydigan virtual tashkilotlar paydo bo'ldi.

Mamlakat miqyosida axborot-telekommunikatsiya infratuzilmasini rivojlantirish korxonalarining xorijiy virtual bozorlarga chiqishi, eng ilg'or elektron biznes texnologiyalarini o'zlashtirishi uchun zarur shart bo'lib, umummilliy ma'lumotlar banklarini yaratilishi esa ularni potentsial mijozlar, hamkorlar va kompaniyalar bilan hamkorlik o'rnatilishi uchun ustun bo'lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, iqtisodiy axborot tizimlari zamonaviy iqtisodiyotda hal qiluvchi rol o'ynaydi, ular asoslangan qarorlar qabul qilish va korxonalar va umuman iqtisodiy tizimning samarali ishlashini ta'minlash uchun zarur bo'lgan ishonchli, qulay va o'z vaqtida ma'lumot beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Информационные технологии в экономике и управлении: учебник для академического бакалавриата / В. В. Трофимов [и др.]; под редакцией В. В. Трофимова. — 2-е изд., перераб. и доп. — Москва: Издательство Юрайт, 2018. — 482 с. — (Бакалавр. Академический курс). — ISBN 978-5-534-03785-2.—Текст: электронный // ЭБС Юрайт [сайт]. — URL: <https://urait.ru/bcode/412540> (дата обращения: 13.09.2020).

2. Электронный ресурс - Режим доступа: <https://www.intuit.ru/studies/courses/651/507/lecture/11553?page=2>

3. Рыжко А.Л., Лобанова Н.М., Рыжко Н.А., Кучинская Е.О. Р93 Экономика информационных систем: учебное пособие. – М.: Финансовый университет, 2014. – 204 с.

4. Ernazarov A.E. [Specific features of training](#). International Journal on Integrated Education. DOI: <https://doi.org/10.31149/ijie.v3i5.375>. Volume 3, Issue V, May 2020. pp.30-34.

5. Ernazarov A.E. [Clarification of the purpose and design of the training sessions](#). World Scientific News, Scientific Publishing House „DARWIN». WSN 80 (2017) 101-115.

6. Ernazarov A.E. Features of defining goals and objectives in training. Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations. <https://inscience.uz/index.php/socinov/index>. 15 April 2021. 444-448.